

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Економіка праці та соціально-трудові відносини»
вибіркових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Облік і аудит

за темою № 6 - Соціально-трудові відносини зайнятості

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол від 31.08.21 № 1

Розробники:

викладач циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС, к.п.н., спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Носач І.В.
викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст вищої категорії, викладач – методист Бондаренко Л.Ф.

Рецензенти:

1. Голова циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач – методист, Цимбалістова О.А.
2. Професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, д.е.н., професор Дружиніна В.В.

План лекції

1. Форми і види зайнятості.
2. Форми безробіття.
3. Регулювання зайнятості і державна політика в цій сфері.

Рекомендована література:

Основна

1. Назарова Г. В. Економіка праці : навчальний посібник [електронний ресурс] / за заг. ред. Г. В. Назарової. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 330 с.
2. Шкільов О. В. Економіка праці і соціально-трудові відносини : підручник / О. В. Шкільов, О. Д. Балан, В. А. Ткачук, Є. О. Ланченко, І. П. Гаврилюк. – Київ : Компрінт, 2015. – 749 с.
3. Карпіщенко О. І. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. / О. І. Карпіщенко. – Суми; Сум. держ. ун-т, 2015. – 389 с.
4. Прасол В. М. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч. посіб. для студентів економічних спеціальностей усіх форм навчання / В. М. Прасол; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва. ім. О. М. Бекетова. – 2-ге вид. доп. та перероб. – Х. : ХНУМГ, 2014. – 307 с.
5. Скворцов І. Б. Економіка праці й соціально-трудові відносини : навч. посіб. / І. Б. Скворцов, В. В. Войцеховська, О. Я. Загорецька, І. М. Дашко, М. І. Клімковський; ред.: І. Б. Скворцов; Нац. ун-т "Львів. політехніка". — Львів, 2016. – 265 с.
6. Черчик Л. М. Економіка праці й соціально-трудові відносини: теоретичний курс : підручник / Л. М. Черчик, Н. В. Коленда, С. М. Бортнік, І. В. Турчик, І. В. Шубала, О. М. Шубалий; ред.: Л. М. Черчик; Луц. нац. техн. ун-т, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ Луц. НТУ, 2015. – 413 с.

Додаткова

7. Багрова І. В. Економіка праці і соціально-трудові відносини : навч. посіб. / І. В. Багрова, Н. І. Редіна, О. О. Гетьман, Т. С. Яровенко; Дніпропетр. держ. фінанс. акад. - Дніпропетровськ, 2014. - 581 с.
8. Безродна С. М. Економіка праці і соціально-трудові відносини : збірник тестів і практичних завдань для студентів економічних спеціальностей / Безродна С. М. – Чернівці : ПВКФ «Технодрук», 2017. – 70 с.
9. Калина А. В. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / А. В. Калина; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. - Київ : Персонал, 2014. - 498 с.
10. Мікловда В.П. Економіка праці й соціально трудові відносини. Навч. посіб. / Мікловда В.П., Кубіній Н.Ю., Ножова Г.М., Голубка О.Я., Завадяк Р.І., Югас Е.Ф., Асаулюк Я.П., Данча О.О., Ціцак Л.М., Мінкович В.Т., Кубіній В.В.

– Ужгород: УНУ, 2012. – 282 с.

11. Никифорак В. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. для студентів ВНЗ / В. А. Никифорак, Л. Д. Водянка, З. І. Кобеля, О. Я. Никифорак; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. - Чернівці : Рута, 2013. – 331 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

12. Офіційний портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>

13. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

14. Офіційний сайт «Вісник податкової служби України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua>.

Текст лекції

1. Форми і види зайнятості

Одним з основних предметів соціально-трудових відносин, що реалізують на ринку праці, є відносини зайнятості. Відповідно до чинного в Україні законодавства, під зайнятістю розуміють правочинну діяльність громадян, пов'язану із повним задоволенням особистих і суспільних потреб, що не суперечить чинному законодавству і дає їм належний заробіток (трудовий дохід).

Під зайнятістю також розуміють заняття корисною справою, навчанням роботою, доглядом за дітьми, військовою службою тощо. Зайнятість як економічна категорія – це суспільно-економічні відносини на мікро-, мезо та макrorівнях, у які вступають люди для участі в суспільно корисній праці на певному робочому місці.

Зайнятість з економічних позицій суспільства – це діяльність працездатного населення зі створення загального суспільного продукту (або національного доходу). Вона визначає економічний потенціал суспільства, достатній рівень і належну якість життя населення, добробут окремих громадян.

Зайнятість із соціальних позицій – це зайнятість такими видами діяльності, як навчання в загальноосвітніх школах, інших денних навчальних закладах, служба в армії, зайнятість у домашньому господарстві, виховання дітей, догляд за хворими та людьми похилого віку, участь у роботі громадських організацій.

За стандартами методології Міжнародної організації праці, до складу зайнятих входять особи у працездатному віці (від 15 до 70 років), які:

- виконують оплачувану роботу за наймом на умовах повного або неповного робочого часу;
- мають роботу, але тимчасово не працюють через об'єктивні причини (хворобу чи відпустку);
- самозайняті особи, що працюють індивідуально (або самотійно) чи на

окремих громадян;

- зайняті на сімейному підприємстві;
- зайняті в особистому підсобному сільському господарстві, фермери.

З точки зору соціально-економічного аспекту, зайнятість населення можна розглядати з таких позицій:

- виробництва та відповідних умов, тому що для отримання максимального ефекту необхідно досягнення синтезу людських ресурсів із засобами виробництва;
- суспільного відтворення – постійний процес формування, розподілу і використання працівників, визначення умов і форм їхнього залучення в суспільно корисну працю та забезпечення масштабів цього залучення;
- накопичення – процес створення нових робочих місць і засобів існування працівників;
- споживання – працевзабезпеченість, унаслідок якої надані працівником послуги праці належно оплачують;
- розподіл праці – закріплення працівника за певною сферою трудової діяльності, яка відповідає його знанням, умінням та навичкам.

Звідси випливають і основні функції зайнятості населення:

- забезпечення життєдіяльності й розвитку суспільства, зокрема його непрацевдатних членів;
- забезпечення життєдіяльності й розвитку особистості;
- забезпечення якості робочої сили. Згідно із Законом України «Про зайнятість населення», відносини зайнятості ґрунтуються на таких принципах:
- законне право громадян повною мірою розпоряджатися своїми здатностями до праці, заборона обов'язкової, примусової праці;
- створення державою умов для реалізації права громадян на працю, захист від безробіття, допомогу у працевлаштуванні й матеріальну підтримку в разі втрати роботи, згідно з Конституцією України.

Форми зайнятості – це організаційно-правові способи, умови працевикористання. Виділяють форми зайнятості за різними класифікаційними ознаками. Прийнято виділяти такі форми зайнятості населення:

- За формами організації робочого часу

- Повна зайнятість це така зайнятість, за якої пропозицію робочої сили повністю покривають попитом на робочу силу в суспільному виробництві. Вона ніколи не може бути стовідсотковою, тому що завжди існує якийсь рівень (4 – 6 %) добровільного безробіття. Повна зайнятість працевдатного населення означає використання всіх трудових ресурсів. Повну зайнятість населення в макроекономічному розумінні визначають за ступенем індивідуального використання робочого часу: неповний або повний робочий день (тиждень). Її може бути досягнуто за будь-якого рівня залучення робочої сили, якщо цей рівень відповідає задоволенню потреб населення в робочих місцях за умов економічної доцільності пропонованих робочих місць. Неповна зайнятість це зайнятість певної особи або протягом неповного робочого часу, або з неповною оплатою, або з неповною ефективністю. Видима неповна зайнятість це, переважно, статистичне поняття, яке можна безпосередньо виміряти за

допомогою статистичних даних про заробітну плату, відпрацьований робітником час або внаслідок використання спеціальних вибірових обстежень Невидима неповна зайнятість поняття, яке відображає фундаментальне порушення рівноваги між робочою силою та іншими виробничими факторами. Характерними ознаками невидимої неповної зайнятості можуть бути низькі доходи, неповне використання професійної компетентності або низька продуктивність праці

– Глобальна зайнятість це врахування всіх видів корисної діяльності як у суспільному виробництві, так і поза ним, тобто ведення домогосподарства, догляд за дітьми та хворими, тимчасова зайнятість громадян. До глобальної зайнятості відносять також нерегламентовану й тіньову зайнятість за умов корисності праці.

– Добровільна передбачає право розпоряджатися своєю здатністю до праці, здійснювати або не здійснювати будь-яку законну діяльність, надання кожній людині прийнятної для неї роботи з одночасною відміною будь-яких форм примусу до праці.

– Вимушена (примусова) зайнятість здійснюють за вироком суду або в разі надзвичайного стану чи інших випадків, якщо такі зумовлені законом.

- За статусом діяльності

– Первинна (основна) зайнятість це зайнятість на основному місці роботи, тобто там, де робітник отримує надійний і регулярний дохід, де знаходиться трудова книжка.

– Вторинна (додаткова) зайнятість добровільна додаткова постійна або тимчасова діяльність осіб, які мають основну роботу.

- За характером організації робочих місць

– Стандартна зайнятість основною характеристикою є робота у виробничому приміщенні роботодавця; стандартним навантаженням протягом дня, тижня, року; наявністю стабільного робочого місця, чітко визначеним часом початку та закінчення робочого дня; законодавчо встановленою тривалістю робочого дня (тижня, року).

– Нестандартна (альтернативна) зайнятість це трудова діяльність, яка не відповідає стандартним правилам.

- За стабільністю трудової діяльності

– Постійна зайнятість це зайнятість із відносно стабільним місцем роботи

– Тимчасова зайнятість це зайнятість із тимчасовим, епізодичним, сезонним характером роботи

– Сезонна пов'язана із сезонною специфікою виробництва. Роботу надають на певний період на умовах повного робочого часу та оформлюють відповідним контрактом. Характерна для сільського господарства та будівництва

- За формами правового регулювання

– Регламентована (легальна) зайнятість це діяльність, яка відбувається в межах закону

– Нерегламентована (нелегальна) зайнятість це діяльність, яка відбувається без укладання трудового договору, не враховується держстатистикою, без оплати податків тощо

– Тіньова зайнятість, яка виникає під впливом різних чинників, а саме: складна та витратна процедура легалізації економічної діяльності (реєстрація, ліцензування, подолання інших бюрократичних процедур змушує дрібних підприємців уникати реєстрації власного бізнесу); високі ставки оподаткування, що періодично збільшуються. Це змушує найманих працівників (що працюють за сумісництвом) вдаватися до тінізації власних доходів.

– Кримінальна вид нерегламентованої зайнятості, що заборонена чинним законодавством і не може бути зареєстрована.

Далі слід розглянути види зайнятості населення:

- За характером діяльності
 - економічно-господарська
 - службова
 - соціальна
- За соціальною належністю
 - робітники
 - службовці
 - управлінській персонал (менеджери)
 - фермери
 - підприємці
- За галузями економіки:
 - у матеріальному виробництві
 - у невиробничій сфері
 - в окремих великих галузях економіки (у промисловості, будівництві, сільському господарстві, на транспорті, у зв'язку, науці, мистецтві тощо)
- За територіальною ознакою
 - за окремими регіонами
 - за адміністративно-господарськими одиницями
 - за рівнем урбанізації (зайнятість у міській місцевості)
- За статево-віковою ознакою
 - чоловіки
 - жінки
 - молодь
 - особи середнього та похилого віку
- За видами власності
 - у державному секторі
 - в акціонованій колективній власності
 - у приватній власності

Економічно-господарська зайнятість – це всі види діяльності зі створення валового продукту й національного доходу (робота на підприємствах, в організаціях, установах, фірмах всіх форм власності та господарювання; робота за кордоном і на спільних підприємствах).

Службова зайнятість – це зайнятість, пов'язана зі службою у Збройних силах, роботою на вибраних, назначених посадах (виконання державних і громадських обов'язків; служба в законних військових формуваннях).

Соціальна зайнятість – це зайнятість, пов'язана з виконанням функцій соціального характеру (творча, інтелектуальна зайнятість, навчання, релігія, а також догляд за дітьми, людьми похилого віку й інвалідами), виховання дітей у сім'ї, навчання в денних навчальних закладах, ведення домогосподарства і підсобного господарства.

Рівень зайнятості визначають як відношення (у відсотках) кількості зайнятого населення віком 15 – 70 років до всього населення зазначеного віку чи населення відповідної соціально-демографічної групи.

Показники рівня зайнятості населення

Показники	Формули розрахунку
Абсолютні показники	
Загальна чисельність зайнятих, осіб	Фіксують як по всій чисельності населення, так і за окремими групами (за статтю, віком, освітою, місцем проживання або професійною підготовкою)
Відносні показники	
1. Чисельність економічно активного населення (ЕАН)	$E_{AH} = \chi_3 + \chi_6,$ де, χ_3 – чисельність зайнятих в економіці, осіб; χ_6 – чисельність безробітних, осіб
2. Рівень економічної активності населення ($P_{EАН}$)	$P_{EАН} = \frac{E_{AH}}{\chi_{cp}} \times 100 \%;$ де E_{AH} – чисельність економічно активного населення, осіб; χ_{cp} – середньорічна чисельність населення, осіб
3. Рівень зайнятості (P_3)	$P_3 = \frac{\chi_3}{H} \times 100 \%;$ де H – чисельність населення, осіб
4. Рівень зайнятості (за МОП)	$P_3 = \frac{\chi_3}{E_{AH}} \times 100 \%;$ де E_{AH} – чисельність економічно активного населення, осіб;
5. Коефіцієнт участі в робочій силі (K_{pc})	$K_{pc} = \frac{PC}{\chi_{n(дор.)}} \times 100 \%;$ де PC – робоча сила, осіб; $\chi_{n(дор.)}$ – чисельність дорослого населення, осіб

2. Форми безробіття

Ставлення до безробіття як до соціально-економічного явища не завжди було однозначним і з часом змінювалося. На початку ХХ ст., коли розміри безробіття у світовому масштабі були досить великі, вважалося, що воно є найбільшим соціальним злом, із яким держава має боротися всіма способами й методами. У середині ХХ ст. в умовах побудови суспільств із соціальною ринковою економікою сформувався новий погляд на безробіття як на соціальне явище, що через епізодичний характер не становить серйозних проблем для

держави.

Першу спробу пояснити сутність і причини безробіття зробив Т. Мальтус. Його концепція з певними модифікаціями існує й досі. Засобами усунення безробіття Мальтус і неомальтузіанці вважають війни, епідемії, свідоме обмеження народжуваності тощо.

У сер. 50-х рр. XX ст. виникла технологічна концепція існування безробіття, згідно з якою причиною його появи є науково-технічний прогрес, технічні зміни у виробництві, особливо несподівані, непрогнозовані. Боротися з безробіттям, на думку авторів концепції, слід шляхом обмеження темпів і масштабів технологічного прогресу, його сповільнення.

Найпоширенішою на сучасному етапі є кейнсіанська теорія, згідно з якою причиною безробіття є недостатній попит на товари, зумовлений схильністю людей до заощаджень і недостатніми стимулами до інвестицій. Ліквідувати безробіття можна шляхом державного стимулювання попиту та інвестицій. Значну роль (особливо щодо зростання інвестицій) відведено зниженню позичкового відсотка. Засобом боротьби з безробіттям Дж. Кейнс вважав збільшення воєнних витрат.

Основними причинами виникнення безробіття є:

- проблема молодіжного безробіття, адже молодь без досвіду роботи зазнає найбільших труднощів пошуку роботи, особливо офіційного працевлаштування;
- структурні зрушення (міжгалузеві, внутрішньогалузеві, регіональні) в економіці, що виявляються у впровадженні нових технологій, згортанні виробництва у традиційних галузях, закритті технічно відсталих підприємств;
- проблеми безробіття серед людей старшого віку;
- відповідне скорочення сукупного попиту на робочу силу;
- політика уряду в галузі оплати праці;
- скорочення купівельної спроможності населення;
- утрата бюджетом платників податків;
- сезонні зміни в рівні виробництва в окремих галузях;
- зміни в демографічній структурі населення рух робочої сили (професійний, соціальний, регіональний).

Безробіття – це складне економічне, соціальне та психологічне явище, коли частина економічно активного населення є бездіяльною (не працює) через брак відповідної роботи.

Сучасні теорії ринку праці, новітні дослідження в цій сфері своїм предметом мають різні види безробіття, які класифікують за відповідними ознаками:

- За повнотою обліку
 - офіційне (зареєстроване Державною службою зайнятості України)
 - реальне (виявлене в результаті обстежень економічної активності населення)
- За формами вияву
 - відкрите (існування явно незайнятого населення)
 - приховане (латентне) (означає, що на підприємствах є надлишкова

кількість працівників; спостерігають тоді, коли працівники підприємства тимчасово переводяться на роботу в умовах неповного робочого дня, працівники перебувають у вимушених відпустках без збереження чи з частковим збереженням заробітної плати)

- За поширеністю

- загальне (визначають на національному рівні)
- галузеве (за видами економічної діяльності)
- регіональне (визначають за окремими регіонами)

- За причинами виникнення

- циклічне (кон'юнктурне) (виникає внаслідок коливань економіки; у фазі рецесії підприємства звільняють робітників та наймають на роботу за економічного піднесення; кон'юнктурне безробіття зникає через 2–3 роки)
- сезонне (результат природних коливань кліматичних умов протягом року або коливань попиту; зникає протягом року)
- фрикційне (пов'язане з добровільною зміною працівниками свого місця роботи та періодами тимчасового звільнення; необхідне для пошуків нової роботи у зв'язку зі здобуттям освіти, виходом із декретної відпустки, переїздом)
- структурне (виникає в результаті зміни структури економіки, викликане науково-технічним прогресом і зміною структури потрібних кадрів)
- технологічне (пов'язане з ліквідацією робочих місць, унаслідок модернізації, застосування нових технологій)
- застійне (явище, коли частина працездатного населення живе випадковими заробітками)

- За соціально-професійним складом безробітних

- професійне (визначають в аспекті окремих процесів та професійних груп)
- етнічне серед представників етнічних груп: ромське населення, болгари, угорці, румуни)
- молодіжне (серед зайнятого населення віком від 15–35 років жіноче серед жінок, зокрема серед багатодітних матерів)
- маржинальне (серед соціально-вразливих груп населення (неповноправні, інваліди)

- За причинами звільнення робочої сили

- природне (рівноважне) (відсоток безробіття, який неможливо усунути навіть за найкращого розвитку кон'юнктури; виникає внаслідок фрикційного, добровільного та структурного безробіття; група безробітних, які не вможі знайти роботу у зв'язку з кваліфікацією, віком, станом здоров'я, місцем проживання або неможливістю бажанням до праці)
- добровільне (виникає внаслідок того, що деякі працівники не хочуть працювати за запропоновану їм зарплату, але стали б до роботи, як би плата була вищою)
- вимушене (людина у працездатному віці не працює з незалежних від неї причин, вона може й хоче працювати, має достатню кваліфікацію, шукає роботу, але не може знайти її, бо не має вільних робочих місць)
- інституційне (породжено самою будовою ринку робочої сили, факторами,

які впливають на попит і пропозицію робочої сили)

Офіційно зареєстроване безробіття – це загальна кількість осіб найманої праці, які подали заяви до Державної служби зайнятості України про надання допомоги.

За визначення МОП, безробітними є особи у віці 15–70 років (зареєстровані й незареєстровані в Державній службі зайнятості України), які відповідають трьом умовам:

- не мають роботи (прибуткового заняття);
- шукають роботу або намагаються організувати власну справу;
- готові стати до роботи упродовж наступних двох тижнів. До цієї категорії належать особи, що навчаються за скеруваннями служби зайнятості, знайшли роботу й чекають відповіді або готуються почати працювати, але нині ще не працюють.

За Законом України «Про зайнятість населення» безробітний – це особа віком від 15–70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна стати до роботи.

Статусу безробітного за законом може набути:

1) особа працездатного віку до призначення пенсії (зокрема на пільгових умовах або за вислугу років), яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів, готова та здатна стати до роботи;

2) особа з інвалідністю, яка не досягла встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» пенсійного віку та отримує пенсію за інвалідністю або соціальну допомогу, відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» і «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю»;

3) особа, що досягла 16-річного віку, яка працювала й була звільнена, у зв’язку зі змінами в організації виробництва і праці, зокрема припиненням або перепрофілюванням підприємств, установ та організацій, скороченням чисельності (штату) працівників.

Не можуть бути визнані безробітними громадяни:

1) віком до 16 років, за винятком тих, які працювали й були звільнені, у зв’язку зі змінами в організації виробництва і праці;

2) які вперше шукають роботу й не мають професії (спеціальності), зокрема випускники загальноосвітніх шкіл, якщо вони відмовляються від проходження професійної підготовки або від оплачуваної роботи (навіть тимчасової);

3) які відмовилися від двох пропозицій їм роботи з моменту реєстрації їх у службі зайнятості як осіб, котрі шукають роботу;

4) які мають право на пенсію, відповідно до законодавства України. Рівень безробіття становить відношення чисельності безробітних до чисельності робочої сили (або економічно активного населення). Переважно, визначають середньомісячний рівень безробіття протягом року.

Рівень безробіття – це кількісний показник, який визначають як

відношення кількості безробітних до загальної чисельності економічно активного працездатного населення країни (регіону, соціальної групи), та вимірюють у відсотках.

Безробіття, як вже було сказано, – це вимушена незайнятість, обумовлена порушенням рівноваги на ринку праці. Картину безробіття може дати сукупність показників, найбільш важливими з яких є три:

- працездатне населення;
- робоча сила;
- рівень безробіття.

Показники рівня безробіття населення

Показники	Формули розрахунку
1. Рівень безробіття (P_b)	$P_b = \frac{Ч_b}{ЕАН} \times 100 \text{ \%};$ де $Ч_b$ – чисельність безробітних, осіб
2. Рівень зареєстрованого безробіття ($P_{з.б}$) (за МОП)	$P_{з.б} = \frac{Ч_{з.б}}{ЕАН} \times 100 \text{ \%};$ де $Ч_{з.б}$ – чисельність зареєстрованих безробітних, осіб
3. Природний рівень безробіття	сума фрикційного та структурного безробіття, наявність яких вважають неминучим і припустимим явищем на ринку праці
4. Повна зайнятість	цей термін не означає абсолютної, 100 % зайнятості. Її досягають за відсутності циклічного безробіття, тобто коли його рівень дорівнює нулю

3. Регулювання зайнятості і державна політика в цій сфері

Реалізація політики зайнятості передбачає здійснення сукупності заходів соціально-економічного, адміністративного і правового порядку, спрямованих на забезпечення повної та продуктивної зайнятості всіх, хто бажає працювати. Повна зайнятість передбачає надання всьому працездатному населенню реальних можливостей для суспільнокорисної праці. Політика зайнятості – це інструмент планомірного, цілеспрямованого впливу держави на важливий фактор виробництва – робочу силу, із метою оптимізації умов її функціонування та вдосконалення.

Державна політика України щодо зайнятості населення ґрунтується на наступних дисциплінарних засадах:

- забезпечення рівних можливостей усім громадянам, незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової, національної незалежності, статі, віку, політичних переконань, ставлення до релігії, у реалізації права на вільний вибір виду діяльності, відповідно до здібностей та професійної підготовки, з урахуванням особистих інтересів і суспільних потреб;
- сприяння забезпеченню ефективної зайнятості, запобігання безробіттю,

створення нових робочих місць та умов для розвитку підприємництва;

- координація діяльності у сфері зайнятості з іншими напрямками економічної й соціальної політики на основі державних і регіональних програм зайнятості;
- співробітництва профспілок, асоціацій (спілок підприємців, власників підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів) з органами державного управління в розробленні, реалізації заходів щодо забезпечення зайнятості населення та контролі за їхнім виконанням;
- міжнародне співробітництво у вирішенні питань зайнятості населення, включаючи працю громадян України за кордоном та іноземних громадян в Україні.

Зайнятість населення, що проживає на території України, забезпечується державою шляхом здійснення активної соціально-економічної політики, спрямованої на забезпечення його потреб у добровільному виборі виду діяльності, стимулюванні створенню нових робочих місць та розвитку підприємства.

Досягнення повної та продуктивної зайнятості як стратегічна мета політики зайнятості конкретизовано в низці завдань:

- досягнення оптимального співвідношення між попитом і пропозицією робочої сили, яке стримувало б зростання безробіття в соціально допустимих межах;
- стимулювання територіально-галузевої та професійно-кваліфікаційної мобільності робочої сили, підвищення її кості;
- забезпечення відповідності загальноосвітньої та професійної підготовки працівників сучасному науково-технічному рівню, структурі й динаміці суспільного виробництва;
- підтримання соціальної стабільності в суспільстві засобами соціального захисту соціально вразливих верств населення.

Найважливішою передумовою й складовим елементом реалізації таких завдань та формування соціально-економічних умов є державне регулювання зайнятості. Державне регулювання зайнятості населення – це система соціально-економічних й організаційно-правових заходів, які розробляють і реалізують органи державної влади, спрямовані на забезпечення ефективної зайнятості трудових ресурсів.

Основною метою державного регулювання зайнятості населення має стати досягнення, підтримання повної ефективної зайнятості населення, раціональний розподіл зайнятих за сферами застосування праці, територією. За цих умов концептуальні умови регулювання зайнятості населення в Україні мають полягати в органічному поєднанні механізму саморегулювання та державного регулювання.

Державна політика щодо зайнятості населення ґрунтується на наступних принципах:

- 1) пріоритетності забезпечення повної, продуктивної та вільно вибраної зайнятості у процесі реалізації активної соціально-економічної політики держави;

2) відповідальності держави за формування та реалізацію політики у сфері зайнятості населення;

3) забезпечення рівних можливостей населення в реалізації конституційного права на працю;

4) сприяння ефективному використанню трудового потенціалу та забезпечення соціального захисту населення від безробіття.

Метою державної політики у сфері зайнятості населення є:

1) забезпечення рівних можливостей особам у реалізації їхнього права на працю;

2) сприяння підвищенню професійного рівня працездатного населення, відповідно до суспільних потреб;

3) сприяння зайнятості населення, зокрема в сільській місцевості та на депресивних територіях;

4) забезпечення економіки кваліфікованими кадрами;

5) збалансування попиту на робочу силу (створення належної кількості робочих місць) та її пропонування (створення умов для професійного розвитку, гідних умов для праці);

6) пріоритетність забезпечення повної та продуктивної вільно вибраної зайнятості;

7) забезпечення соціального захисту осіб у разі настання безробіття;

8) посилення соціального та правового захисту громадян України, які працюють за кордоном, зокрема шляхом активізації міжнародного співробітництва, укладення міжнародних договорів, що стосуються питань захисту прав трудових мігрантів.

Державне регулювання зайнятості населення здійснюють на основі методів прямого та опосередкованого впливу.

До методів прямого впливу належать: законодавчі акти, програми, які мають силу закону, а також інші нормативно-правові акти, що регламентують процеси зайнятості трудових ресурсів.

Опосередковані методи державного регулювання зайнятості спрямовано на підтримку діяльності підприємств, установ та організацій, із метою збільшення кількості робочих місць унаслідок зростання та децентралізації виробництва.

Система державного регулювання зайнятості складається із трьох ієрархічних рівнів:

- макрорівня (держава);
- мезорівня (регіон);
- мікрорівня (галузь, підприємство, домогосподарство).

Напрями державного управління зайнятістю на першому, другому і деякою мірою на третьому рівні мають бути такі:

- погодження соціальної, демографічної, міграційної політики із цілями та пріоритетами політики зайнятості;
- погодження фінансово-кредитної, структурної, інвестиційної, зовнішньоекономічної політики із системою цілей політики зайнятості;
- здійснення політики працевлаштування та соціальної підтримки незайнятого населення.

Різниця полягає в тому, що до макрорівня, зокрема до основних завдань політики зайнятості, слід зарахувати:

- мінімізацію впливу кваліфікованих кадрів за кордон;
- працевлаштування мігрантів, біженців та переселенців;
- регулювання трудових доходів;
- регулювання якісних характеристик (стану здоров'я, освіти) населення працездатного віку;
- ухвалення рішень щодо державного замовлення та купівлі продукції, насамперед оборонного та інфраструктурного походження (засоби авіаційного, морського та інших видів транспорту, зв'язку);
- вирішення проблем, пов'язаних із державними інвестиційними програмами, субвенціями, кредитами й податковими пільгами, спрямованими на підтримку виробництва та робочих місць у пріоритетних галузях;
- державну підтримку розвитку фермерства, малого та середнього бізнесу;
- постприватизаційну підтримку підприємств;
- організацію санації з найменшими витратами для прийняття; регулювання зовнішньоекономічної політики (залучення інвестицій із-за кордону та вплив капіталів із країни поліпшують інвестиційний клімат, створюють передумови для розвитку системи робочих місць, а підтримка високого курсу гривні стимулює збереження наявних та створення нових робочих місць в експортно-орієнтованих галузях і виробітку товарів широкого вжитку, конкурентних з імпортними товарами на внутрішньому ринку);
- удосконалення роботи Міністерства праці та соціальної політики України і Державної служби зайнятості України.

Регулювання зайнятості на рівні держави передбачає використання відповідних законодавчих і нормативних актів, програм зайнятості, економічних механізмів, дію яких поширено на всі суб'єкти ринку праці держави.

Особливо важливого значення набуває останніми роками новий напрям у системі управління зайнятістю – регіональне управління. Регулювання зайнятості на рівні регіону передбачає розроблення регіональних програм зайнятості, систему спеціалізованих нормативних актів, прийнятих на рівні регіону, що впливають на функціонування ринку праці.

До питань регіонального рівня управління зайнятістю належить регулювання таких проблем:

- розвиток якості робочої сили через освіту, професійну підготовку та перепідготовку;
- удосконалення інформаційної системи на ринку праці;
- цільова підтримка робочих місць;
- розвиток механізмів працевлаштування, зокрема працевлаштування біженців, переселенців, безробітних з тривалими термінами незайнятості, жінок, молоді та підлітків, організація професійного консультування, професійного навчання безробітних;
- організація громадських тимчасових і сезонних робіт.

На мікрорівні політику зайнятості реалізують у 2-х основних напрямках:

- через удосконалення системи управління персоналом на підприємствах, в організаціях та установах і вибір такої моделі управління, яка більшою мірою буде сприяти збереженню тих, хто працює;
- через подальше збереження відтворювальних функцій домогосподарств, адже вони є суб'єктами створювання робочих місць.

Розрізняють державну активну і пасивну політику зайнятості.

Активна політика зайнятості становить сукупність правових, організаційних та економічних заходів, що вживає держава, із метою запобігання безробіттю. Така політика охоплює:

- 1) заходи, пов'язані із запобіганням звільненню працівників для збереження робочих місць;
- 2) навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації осіб, які шукають роботу;
- 3) активний пошук і підбір робочих місць;
- 4) субсидування створення нових робочих місць (як на наявних підприємствах, так і шляхом розвитку самозайнятості);
- 5) організацію нових робочих місць через систему громадських робіт.

Пасивна політика зайнятості – це сукупність заходів спрямованих на згладжування негативних наслідків безробіття. Вона переважно охоплює:

- 1) виплату гарантованого державою допомоги у зв'язку з безробіттям, а після закінченню його терміну – матеріальної допомоги (соціальної допомоги);
- 2) виплату доплат на утриманців, а також можливу видачу недорогих товарів першої необхідності, включаючи продукти харчування, організацію дешевого харчування у спеціальних їдальнях, інші заходи.

Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» державну політику України в галузі сприяння зайнятості спрямовано на:

- розвиток людських ресурсів;
- забезпечення рівних можливостей усім громадянам України в реалізації права на добровільну працю і вільний вибір зайнятості;
- створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини;
- підтримку трудової й підприємницької ініціативи громадян, що здійснюють у межах законності;
- забезпечення соціального захисту в галузі зайнятості населення, уживання спеціальних заходів, що сприяють забезпеченню зайнятості громадян, які особливо потребують соціального захисту і зазнають труднощі пошуку роботи;
- запобігання масовому безробіттю і скорочення тривалого (більше від одного року) безробіття;
- заохочення роботодавців, які зберігали наявні та створюють нові робочі місця;
- координацію діяльності у сфері зайнятості населення з діяльністю за іншими напрямками економічної й соціальної політики, включаючи інвестиційну політику, соціальне забезпечення, регулювання зростання і розподіл доходів запобігання інфляції;
- координацію діяльності державних органів профспілок, інших представницьких органів працівників і роботодавців у розробленні та реалізації

заходів щодо забезпечення зайнятості населення й контролю за ними;

- міжнародне співробітництво у вирішенні проблем зайнятості населення, включаючи питання, пов'язані із трудовою діяльністю громадян України за її межами й іноземних громадян на території України.

Для реалізації державної політики зайнятості населення, професійної орієнтації, підготовки й перепідготовки, працевлаштування та соціальної підтримки громадян, які тимчасово не працюють у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, створюють Державну службу зайнятості України, діяльність якої здійснюється під керівництвом Міністерства праці та соціальної політики України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Соціальний захист населення від безробіття в наш час здійснюють на основі положень Конституції України, базових основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про зайнятість населення», інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері страхування на випадок безробіття, норм міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Соціальний захист економічно активного населення здійснюють за такими основними напрямками:

- заходи держави, пов'язані із кваліфікаційною підготовкою до трудової діяльності;
- заходи, що забезпечують можливість реалізації здібностей кожного у процесі трудової та виробничої-діяльності й сам процес такої діяльності;
- заходи, спрямовані на створення нових робочих місць і підтримку працівників, які втратили роботу.

Реалізацію державних гарантій соціального захисту громадян від безробіття забезпечено шляхом:

- загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття; наданням гарантій працівникам, які втратили роботу, у зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці;
- наданням додаткових гарантій для окремих категорій громадян, які не здатні на однакових умовах конкурувати на ринку праці;
- наданням гарантій для осіб з обмеженими фізичними та розумовими можливостями;
- добровільної участі громадян у недержавному страхуванні від безробіття.

Зареєстровані безробітні мають право на:

- отримання від Державної служби зайнятості України інформації про свої права та обов'язки у статусі безробітного, обов'язки державних органів щодо зайнятості та соціального захисту від безробіття;
- отримання від Державної служби зайнятості України консультаційних, інформаційних і профорієнтаційних послуг, із метою вибору професії та працевлаштування;
- отримання від Державної служби зайнятості України інформації щодо

відомостей про себе, які містяться в банку даних Державної служби зайнятості, забезпечення їхньої конфіденційності, якщо особа вважає їх такими;

- отримання від Державної служби зайнятості України консультаційної допомоги щодо самостійного пошуку роботи;
- отримання від Державної служби зайнятості України послуг із пошуку прийнятної роботи та сприяння у працевлаштуванні;
- участь в оплачуваних громадських роботах;
- безоплатну професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації;
- матеріальне забезпечення на випадок безробіття.

Громадяни, визнані безробітними, підлягають соціальному забезпеченню, згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Видами матеріального забезпечення за цим Законом є:

- допомога у зв'язку з безробіттям, зокрема одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;
- допомога у зв'язку з частковим безробіттям;
- матеріальна допомога в період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
- матеріальна допомога у зв'язку з безробіттям, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацездатним особам, які перебувають на його утриманні;
- допомога на поховання в разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Допомогу у зв'язку з безробіттям виплачують, залежно від тривалості безробіття, у відсотках до визначеного розміру:

- перші 90 календарних днів – 100 %;
- протягом наступних 90 календарних днів – 10;
- у подальшому – 70 %.

Із метою сприяння зайнятості населення, задоволення потреб громадян у праці Законом України «Про зайнятість населення» передбачено розроблення Кабінетом Міністрів України та виконавчими органами відповідних рад річних і довгострокових державних та територіальних програм зайнятості населення.

Державна програма зайнятості охоплює систему заходів цілеспрямованого впливу на всі аспекти функціонування ринку робочої сили: співвідношення попиту і пропозиції, кількісні та якісні параметри формування робочої сили, умови зайнятості, соціальних захист тимчасово незайнятого й безробітного населення, із метою забезпечення ефективності суспільного виробництва і соціальної рівноваги в суспільстві.

Її спрямовано на:

а) сприяння розвитку та структурній перебудові економіки, створенню умов для спрямовування вивільнюваних працівників насамперед на рентабельні виробництва і в пріоритетні галузі народного господарства;

б) запобігання розвитку безробіття і його скороченню підвищенням економічної зацікавленості підприємств та організацій у створенні додаткових

робочих місць, переважно з гнучкими формами зайнятості;

в) поліпшення системи відтворення робочої сили в поєднанні з розвитком робочих місць, професійної орієнтації, підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації населення, ефективне використання трудових ресурсів;

г) захист безробітних і їхніх сімей від негативних наслідків безробіття та забезпечення зайнятості громадян, які потребують соціального захисту й нездатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці;

д) формування матеріальної, кадрової, інформаційної, статистичної, фінансової та науково-методичної бази Державної служби зайнятості України;

е) заходи сприяння зайнятості населення, яке проживає в сільській місцевості.

Процес розроблення Програми зайнятості України складається з таких етапів:

1. Розроблення концепції (концептуальних підходів) і структури програми, організаційного механізму, координації робіт. Цей етап має завершитися розглядом концепції, структури та графіка розроблення проекту програми на засіданні колегії Міністерства праці та соціальної політики України за участю представників інших міністерств, які беруть участь у розробленні проекту.

2. Розроблення методичних засад побудови Програми, обґрунтування її цілей, завдань, пріоритетів, а також визначення основних напрямів і розроблення законів Державної програми зайнятості.

3. Прогнозне оцінювання зайнятості населення України на наступний рік, розрахунки основних показників зайнятості з урахуванням основних макроекономічних показників, економічного та соціального розвитку України на наступні роки.

4. Подання до співвиконавців Програми зайнятості населення орієнти рів щодо основних напрямів державної політики з питань зайнятості населення й основних макроекономічних показників Програми зайнятості з урахуванням показників економічного та соціального розвитку України.

5. Розроблення на відповідних рівнях регіональних програм зайнятості з урахуванням доведених до них Міністерством праці та соціальної політики України основних напрямів державної політики у сфері регулювання зайнятості на наступні роки.

6. Розроблення проекту Програми зайнятості населення на наступні роки завершують з урахуванням даних регіональних програм зайнятості населення і подання основних показників до Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України для включення до державної програми економічного й соціального розвитку і Державного бюджету України.

7. Доведення до відома центральних і регіональних органів виконавчої влади завдань щодо опрацювання й уточнення проекту програми зайнятості.

8. Доопрацьований та уточнений проект Програми зайнятості населення України з розробленими відповідними заходами її реалізації подають до Кабінету Міністрів України на затвердження. Після затвердження програма підлягає виконанню.

Програма зайнятості на базовому і територіальному рівнях складається з трьох основних розділів: у I розділі ґрунтовно описано демографічну ситуацію в регіоні, стан зайнятості населення, кон'юнктуру ринку праці за звітний період; у II розділі розробляють заходи активної політики сприяння зайнятості; у III розділі – проект розвитку ринку праці та державного регулювання соціально-трудових відносин і соціальної сфери, зокрема:

- стабілізацію сфери прикладання праці та сприяння зменшенню прихованого безробіття;
- створення додаткових робочих місць, сприяння підприємництву;
- організацію громадських робіт;
- профорієнтаційну роботу, підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації вивільнених працівників і незайнятого населення;
- розвиток служби зайнятості;
- наукове та рекламне забезпечення програми;
- фінансове забезпечення програми;
- реалізацію програми.